

Лекція II ПРЕДМЕТ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

«історія» – «історіографія» – «історієписання»
Поль Рікер: «історія істориків».

Специфіка будь-якої науки зазвичай виявляється через визначення її об'єкта і предмета.

Об'єкт дослідження – це ті предмети, події, явища, на які (безпосередньо) спрямована пізнавальна діяльність дослідника.

Різні підходи до визначення об'єкта історичного дослідження:

1. Це саме суспільство в минулому (вся історична реальність).
2. Своєрідністю об'єкта історичних досліджень є те, що цим об'єктом є не саме минуле, а інформація про нього, що дійшла до нас у вигляді письмових джерел, археологічних пам'ятників, тих змін, які були внесені людиною в навколишнє середовище, у вигляді усних переказів і пересічних уявлень наших сучасників про минуле.

Іншими словами, ми вивчаємо властивості об'єкта наших досліджень не на ньому самому, а за допомогою його своєрідних замінників, які мають різну ступінь достовірності (напр., археологічні пам'ятки і народні повір'я).

Історія має справу з утраченими об'єктами, а тому працює з уявними об'єктами.

Отже, насправді об'єкт історії – синтетичний; це модель минулого, а не саме минуле.

За своїм змістом об'єкт історії є безмежним.

А.Про: "...Область потенційних об'єктів історії необмежена. Можна займатися – і займаються – історією всього: клімату, матеріального життя, техніки, економіки, суспільних класів; історією обрядів, свят; історією мистецтва, інститутів політичного життя, політичних партій, озброєнь, війн, релігій, почуттів (кохання), емоцій (страху), чуттєвості, відчуттів (запахів); історією морів, пустинь і т.д. Саме питання конструює історичний об'єкт, відкриваючи оригінальний зріз безмежного всесвіту всіляких фактів і документів".

Предмет історії

Предмет пізнання – це певна цілісна сукупність найбільш суттєвих властивостей і ознак об'єкта пізнання, яка підлягає вивченню.

Предмет історії як науки – поняття значно вужче, ніж поняття об'єкта.

Об'єкт історичного дослідження – "живий" (комплекс; має безмежну кількість характеристик), а предмет дослідження – штучний (синтетичний). Треба бути пильним і не піддаватися ілюзії ототожнення властивостей предмета дослідження з властивостями об'єкта.

Різниця між "знанням минулого" і історією. Поняття *темпоральності*.

Справжній предмет історії – думки і мотиви людей, які проявляються у їхніх діях.

Поль Рікер: «Об'єктом історії є не що інше, як людський суб'єкт».

Різні підходи до визначення предмета історичної науки

Завдання

Колінгвуд Р. Ідея історії. Київ, 1996

с.62–64; Предмет історії.

176–180; Призначення і мета історії

388–397.

Завдання *Февр Л. Бої за історію*
Lucien Febvre. Combats pour l'Histoire. Librairie Armand Colin, Paris, 1992.
с. 215–216, Предмет історичного дослідження.
282–283:

Завдання *Ясперс К. Сенс і призначення історії.*
The Origin and Goal of History by Karl Jaspers. New Haven and London Yale University Press, 1965.
с.155: Чи входить майбутнє в предмет історичного дослідження?.

Діалектика взаємозв'язку визначення об'єкта і предмета дослідження.

Еволюція предмета дослідження на різних етапах розвитку історичної науки.

Приклади визначення предмету дослідження “практикуючими істориками”:

⇒ **М.Грушевський** відповідно до своїх народницьких позицій у своїх “Вступних замітках” до багатотомної “Історії України-Русі” проголосив зосередження на вивченні “соціального і культурного процесу”, який один лише забезпечував – “через усі флуктуації політичного життя” – “цілість” і “тяглість” української історії.

Завдання *Грушевський М. Історія України-Русі. Т.І. Київ, 1991.*
с.16–20: Визначення і обґрунтування предмета дослідження

⇒ **Позитивістська історіографія** другої половини XIX – початку XX ст.: “подієва” (переважно описова) історія. Найбільш популярні проблеми: падіння Риму, германське завоювання, війни, революції.

⇒ **Школа “Анналів”:**

- старій, “оповідаючій” історії протиставила нову, інтерпретуючу;
- пріоритет проблемно-орієнтованої історії (під впливом успіхів соціології);
- інтерес до системних змін;
- признання вирішального впливу структур (на поведінку індивідів);
- вимога вимірювання і порівняння (дослід і співставлення);
- використання (застосування) моделей.

Але: “Історія існує в реаліях, а не в абстракціях”.

Відповідно сформувалася тематика досліджень:

- історія ландшафту;
- історія грошей і цін;
- історія доходів, торгівлі і виробництва.

- *П'єр Шоню – 12-томна “Севілья і Атлантика (1504–1650)” (1955–1960) - 7 тис. стор., у т.ч. 5 тис. стор. статистики.*

Нова методологія французької історіографії: “проблемний дискурс”, “проблемно зорієнтована історія”.

Фернан Бродель, глава школи “Анналів”, у 50-ті рр. закликав відійти від традиційно-позитивістської “подієвої” історії, кликав “до іншої історії”. Він пропонував переходити до більш широких тем: історії різних людських суспільств, їх економічних основ, їх цивілізацій, історичної демографії, ментальності. Це – “структурна історія”: французькі історики у 50–60-ті рр. розробляли міждисциплінарні дослідження, надавали особливої уваги розробці великих комплексних тем, таких як “Історія і клімат”, “Історія і лінгвістика”, “Історія і психологія”.

- *Е.-К.Лябрусс. “Криза французької економіки в кінці Старого режиму та на початку Революції” (1944)*
- *Фернан Бродель. “Середземне море і світ Середземномор'я в епоху Філіпа II” (1949)*
- *П'єр Шоню. “Севілья і Атлантика з 1504 до 1650 рр.” в 12 т. (1955–1957) – про морську торгівлю Іспанії з Америкою у 1504–1650 рр.*
- *Еммануель Ле Руа Ладюрі. “Селяни Лангедока” (1966)*

У 1961 р. з усіх дисертацій, що були захищені у Франції, економічній і соціальній історії було присвячено 41%, а політичній історії – 20%, історії міжнародних відносин – 12%.

- *П'єр Ренувен і Ж.-Б. Дюрозель* (які не належали до школи “Анналів”) у колективних працях *“Історія міжнародних відносин”* (у 8 т., 1953–1958) та *“Вступ до міжнародних відносин”* (1964)

перейшли від традиційної “дипломатичної історії”, що вивчала переважно діяльність урядів, до більш повної і широкої “історії міжнародних відносин”: вони доводили, що міжнародні відносини – це “історія відносин між народами”, а вона пояснюється, в свою чергу, “глибинними силами” – географічними умовами, демографічними процесами, економічними і фінансовими інтересами, особливостями колективної психології, плином громадської думки, настроями. Відповідно до такої установки, в 60–70-ті рр. під керівництвом Ренувена була підготовлена низка докторських дисертацій, присвячених економічним і фінансовим взаємовідносинам Франції з іншими державами наприкінці XIX – на початку XX ст., зокрема, дослідження Раймона Пуадевена про франко-німецькі економічні відносини, Рене Жиро про “російські позики” і французькі капіталовкладення в Росії, Жака Тобі про капіталовкладення в Османській імперії.

- *Рене Ремон. “Сполучені Штати в очах французької громадської думки (1815–1852)”* (1962)

⇒ Німецька “соціальна історія” кінця 70-х – 80-х рр.: предметом вивчення історичної науки обираються не окремі явища чи особи самі по собі, а широкі суспільні процеси, які більшою частиною не усвідомлюються їх учасниками. Тому історію не можна інтерпретувати як науку про дух, бо не можна досліджувати епоху, виходячи з її власного саморозуміння.

Німецький історик-неоліберал, професор Гейдельберзького університету Вернер Конце (1910–1986): «Промислова революція XVIII – початку XIX ст. розірвала неперервність історії. З цього часу історія перестала бути результатом дії окремих “драматичних персонажів”, а перетворилася на анонімний соціально-економічний процес, що веде в нескінченність колективної творчості людей...»

⇒ **Історична антропологія.** З середини 70-х рр. відбувся поворот до соціокультурної тематики. Відбулася “антропологізація” предмета дослідження.

Об’єкт дослідження “школи Анналів” у 70–80-ті рр.:

- сімейні структури;
- ставлення до життя і смерті;
- колективні уявлення, ритуали і міфи;
- форми віри;
- економічна практика.

В 70-ті рр. у Франції поширилось відчуття того, що тепер (завдяки потужній комп’ютерній техніці) можна “вимірювати” поведінку, уявлення і предмети подібно до того, як задовго до цього навчилися “вимірювати” ціни і продуктивність праці.

- *Фернан Бродель. “Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.” – Т.1–3* (1970–1979)

⇒ **“Нова історична наука”** у Франції 80–90-х рр. Більшість французьких істориків перейшла “від погребя до чердака”, тобто від вивчення соціально-економічного базиса суспільства до його ідейно-психологічних надбудов. Центр ваги перемістився з економіки на менталітет, на історію колективних уявлень і почуттів, а також на антропологію і біологію людини. Дослідження класів і інших соціальних груп поступилися дослідженню індивідуального способу життя і мотивів поведінки людей.

Ідеал “глобальної історії” виявився практично недосяжним; зосередження уваги на довгострокових “структурах” привело до уявлення про нерухомість історії. У французькій історіографії відродився інтерес до “події” і “короткого часу”; опис знову стали вважати частиною історичного дослідження. Знову відродився інтерес до політичної історії. Зникло попереднє скептичне ставлення до сучасної історії. Економічна і соціальна історія поступилася дослідженню менталітету.

Тематика: історія клімату, молоді, хвороб і медицини, роль міфів, свят, кінофільмів, “історія спілкування”, “історія уявлюваного”. Сімейна структура суспільства. Біологічні аспекти життя людських суспільств: народження, смерті, хвороб, стан гігієни, історія сексуальності, гендерні дослідження. *Мікроісторія.*

- *Філіпп Ар’єс. “Дитина та сімейне життя за Старого режиму”* (1960).
- *Філіпп Ар’єс. “Нарис смерті на Заході”* (1975)
- *Мішель Фуко. “Історія безумства”* (1961)
- *Пол Томпсон. «Едвардинці»* (1975)
- *Мішель Фуко. “Історія сексуальності в класичну добу”* (1984, у 2-х т.)
- *Жорж Дюбі. “Лицар, жінка і священник. Шлюб у середньовічній Франції”* (1981)

⇒ **Мікроісторія, історія повсякденності**

- *Еммануїль Ле Руа Ладюрі. “Монтайю, окситанське село з 1294 до 1324 року”* (1975)
- *Гінзбург К. Сир і черви: Картина світу одного мельника, що жив у XVI столітті.*

Завдання

Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуров В. Французька історіографія ХХ століття. – Львів, 2001

с.3–13, 33– 65: Зміна предмету історичного дослідження у французькій історіографії протягом ХХ ст.

Концентроване визначення предмета історичного пізнання

Історія прагне пізнати суть людини і межу її можливостей.

Минуле – це єдине, що ми знаємо про майбутнє

Людський рід більше покладається на досвід, ніж на інстинкт, а тому ми не можемо жити без усвідомлення свого минулого.

Робін Колінгвуд: призначення історії – у самопізнанні людства.

Завдання

Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.2. Київ, 1994.

с.37–48, 111: Критика історизму

Призначення історії

Історія дає можливість скористатися досвідом, який неможливо почерпнути з нашого власного (теперішнього) життя.

Чому такого роду знання може дати тільки історія? Чому це не можна уяснити, спостерігаючи тільки за теперішнім?

1) Тому, що минуле свої таємниці оберігає не так ретельно, як теперішнє. Сьогодні різного роду інститути, відомства, групи і клани багато зусиль докладають до того, щоб приховати інформацію про себе, про свої наміри і дії.

2) Тому, що колишні події можна спостерігати у всій їх цілісності, від початку до завершення.

Горизонтальні зв'язки між різними елементами суспільства легше виявити з висоти ретроспективного погляду. Виявити ж їх у нашому власному часі значно складніше – ми не можемо ні дистанціюватися від нього, ні побачити його п перспективі.

3) Минуле є незмінним (на відміну від оцінок минулого), а тому воно хорошо піддається об'єктивації, тобто послідовному вивченню.